

svojim djelovanjem, jer ova stranka i danas snažno oblikuje tešku političku i društvenu stvarnost Bošnjaka, pa se iduće riječi autora doimaju kao da su bez konekcije sa stvarnošću: "Zbog toga je historija SDA (...) ustvari historija afirmacije BiH kao demokratske države kompatibilne standardima i iskustvima savremenih zapadnih država" (str. 14). Čak i ako je u pitanju lapsus, u smislu promoviranja, plediranja ili zalaganja za takvu državu, suština za građane nije u deklaraciji nego u njenoj sprovedbi u posdejtonskom periodu.

Ipak, Brkina knjiga može biti od koristi i onim istraživačima koji se budu bavili likom i djelom Alije Izetbegovića. Pored mnogobrojnih govora prvog čovjeka Stranke, Brka posredno i neposredno iskazanim pijetetom svjedoči o vrsti karizme na kojoj je Izetbegović, za razliku od nacionalnih vođa druga dva naroda, gradio svoju ulogu stranačkog i narodnog vođe.

I naposljetku, ponovit ćemo da se unatoč pobrojanim nedostacima, koji se prvenstveno odnose na nedostatak autorovog kritičkog pristupa, vrijednost ove knjige ogleda u količini dokumenata i podataka koje donosi, a koji mogu pomoći istraživačima u krajnje neizvjesnom pokušaju rekonstruiranja društveno-političke stvarnosti obrađenog perioda ■

Sabina Veladžić

Edina Bećirević, *Na Drini genocid: istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni*. Sarajevo: Buybook, 2009, 303 str.

O zločinima koji su počinjeni tokom rata 1992-1995. godine u Bosni i Hercegovini mnogo je pisano kako u domaćoj tako i u stranoj literaturi. Između ostalog, napisane su brojne analize i studije za različite potrebe, ali se vrlo malo njih na sistematičan način bavilo ovim problemom.

Nažalost, studije naučnika koji su proučavali zločine genocida i u kojim su podučavali o njihovom ranom prepoznavanju i prevenciji bile su slabo obrađene. To je rezultiralo time da zločini genocida u Bosni i Hercegovini i Ruandi uopće ne budu priznati, a u Kambodži čak budu potpuno zanemareni.

Nedavno objavljena knjiga dr. Edine Bećirević posebno se izdvaja svojim metodološkim pristupom. Ona koristi komparativni metodološki pristup, historijski i antropološki metod da bi napravila sveobuhvatnu analizu, koju zatim fokusira na jedno područje sa cijelim nizom „studija slučaja“. Njezina knjiga *Na Drini genocid: istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni* adaptirana je doktorska disertacija koju je prošle godine, pod naslovom *Genocid u istočnoj Bosni 1992.-1995. godine: srpski politički, vojni i socijalni projekat*, odbranila na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Predgovor za knjigu napisao je prof. dr. Robert Donia sa Univerziteta Mičigen, SAD.

Pored dokumenata Instituta za proučavanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, presuda i svjedočenja pred Međunarodnim krivičnim

sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i Sudom Bosne i Hercegovine, autorica je za potrebe pisanja ove knjige napravila i brojne intervjue sa preživjelim žrtvama zločina genocida.

Ona je, zahvaljujući svojim nespornim spisateljskim sposobnostima, uspjela jednu tako tešku i bolnu temu, kao što su zločini genocida i brojne različite izvore uklopiti u knjigu koja se čita u dahu.

U prvom poglavlju ("Pregled sociološke literature o genocidu", str. 21-51) autorica provodi čitatelja kroz svu raznolikost teorijskih koncepcija genocida od vremena „zločina bez imena“, perioda kada nije postojao ni izraz kojim bi se imenovao užas koji su provodili nacisti nad Jevrejima u toku Drugog svjetskog rata, do usvajanja Konvencije Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koja je usvojena 1948, a stupila na snagu 1951. godine. Naravno, ona se nije zaustavila na tom mjestu, nego prati i upoređuje studije najvećih svjetskih autoriteta iz oblasti proučavanja zločina genocida. Vrlo vješto prikazuje svu raznolikost teorijskih koncepcija genocida, osnovne nesuglasice među istraživačima i probleme koji su se javili u razvijanju funkcionalne definicije genocida.

Upravo komparirajući različite primjere genocida iz prošlosti, pokazuje kako metod komparacije genocida nije isto što i njihovo poistovjećivanje. Naime, u domaćoj, ali i međunarodnoj javnosti često se govori kako se genocid nad Bošnjacima ne može porediti sa nekim drugim, npr. genocidom nad Jevrejima. Neki idu čak toliko daleko, kako je posebno istakla dr. Bećirević, da „mjere“ genocid prema „standardnom modelu“ genocidu nad Jevrejima. Komparacijom „totalnog“ genocida provedenog nad američkim Indijancima i „netotalnog“ genocida provedenog nad evropskim Je-

vrejima vrlo efektno je ilustrirala koliko je zapravo nepravedno genocid nad jednim narodom mjeriti i umanjivati primjerom drugog, smrtonosnijeg genocida provedenog nad drugim narodom.

Iako je on definiran u spomenutoj Konvenciji UN-a, još uvijek ne postoji jedna sveobuhvatna teorija genocida u kojoj bi se postigao konsenzus o kontroverzama ovog pojma. Istraživači zločina genocida uglavnom su saglasni da se oni pojavljuju u različitim oblicima, da izvršioци imaju različite motive i ciljeve, različite puteve za njihovo sprovođenje. Ipak, kako ističe dr. Bećirević, međunarodna akademska zajednica sve je bliže definiranju koncepta koji može poslužiti za ranu detekciju genocida. Naglašene su zajedničke karakteristike historijskih primjera genocida. Posebno je istaknuta uloga države, državne birokratije, autoritarnog lidera, a odmah zatim nacionalističke ideologije na osnovu koje se kreira polarizacija stanovništva koja na kraju vodi do potpune dehumanizacije žrtve. Za provođenje genocida potrebno je također mobilizirati sve slojeve stanovništva, pa je on tako i „socijalni proces“.

U drugom poglavlju ("Srpski nacionalni mit, programi i propaganda", str. 53 - 94) pokazano je kako „profil bosanskog muslimana, Bošnjaka, u srpskoj nacionalističkoj ideologiji i kulturi izjednačen sa ‘Turčinom’ koji je poistovjećen sa kulturom nasilja i ocijenjen kao ‘nosilac genocida’ od turske vladavine do danas“ (str. 55.). Izvorište svih srpskih nacionalnih programa i najvažniji događaj u srpskoj historiji je mitska epika vezana za Bitku na Kosovu. Autorica pokazuje kako je to, ustvari, vještački mit koji se razvijao u usmenoj tradiciji u okrilju Srpske pravoslavne crkve, a koji je bio važno sredstvo za očuvanje nacionalnih osjećaja Srba. Epika proizišla iz tog mita kasnije je postala

glavni pokretač srpskog nacionalističkog programa. Ona je zločinima genocida dala romantični prizvuk i gradila mit o srpskom „junaštvu“.

Nakon što je ukazala na temeljni srpski nacionalni mit, detektirala njegovo pravo izvoriste, autorica analizira srpske nacionalističke programe i propagandu koji su proizšli iz njih. Analizirajući Karadžićev tekst „Srbi svi i svuda“, Garašaninovo „Načertanije“, Moljevićevo „Homegenu Srbiju“, „Instrukcije“ Draže Mihailovića, Rankovićevo i Čosićevo jugoslavenstvo sa srpskom dominacijom i Memorandum SANU, zaključuje da je u okviru svih srpskih nacionalnih programa uvijek bila prisutna ideja etnički čiste srpske države koja bi se mogla ostvariti posrbljavanjem ili terorom i otimanjem teritorija od drugih etničkih grupa.

U trećem poglavlju (”Priprema genocida nad Bošnjacima 1992.–1995. „Udruženi zločinački poduhvat,“ str. 95 - 134) autorica analizira sociološke, političke i vojne faktore koji su doprinijeli ostvarenju srpskog genocidnog plana. Posebno ističe kako se genocid nikad ne dešava u stabilnim političkim odnosima. Tako njegov okvir u Bosni i Hercegovini čine ekonomska kriza koja je pogodila bivšu Jugoslaviju i slom komunističke ideologije. Autorica govori o općem političkom kontekstu i odnosu Međunarodne zajednice prema bosanskim muslimanima, argumentirajući to i svjedočenjem ambasadora Diega Arrie pred ICTY. Dr. Bećirević se osvrće i na stavove onih koji negiraju da se u Bosni i Hercegovini uopće desio genocid. Takvi kao argument navode da ne postoji ni plan ni naredba koji bi potvrdili namjeru za djelimično ili potpuno uništenje Bošnjaka. Nasuprot tome, autorica dokazuje da je postojao genocidni plan i namjera, podsjećajući da je još 1991. godine Ante Marković na sjednici Saveznog

izvršnog vijeća upozoravao na postojanje ratnog plana „RAM“ za stvaranje zapadnih srpskih granica. Genocidnu namjeru nedvosmisleno je dokazalo i Tužilaštvo Međunarodnog krivičnog suda za bivšu jugoslaviju (ICTY) Slobodanu Miloševiću, a postojanje genocidnog plana potvrdio je Milan Babić svjedočeći na suđenju Miloševiću. Također, i iz zabilješki sa sastanaka predstavnika Savezne republike Jugoslavije (SRJ) i predstavnika Republike Srpske (RS) nepobitno se dokazuje državni zločinački poduhvat koji je imao podršku crkve, vojnih i civilnih struktura kako u SRJ tako i u RS. Genocidnu namjeru potvrdio je i general Ratko Mladić. Naime, Radovan Karadžić na 16. sjednici Skupštine srpskog naroda 12. maja 1992. godine u Banjoj Luci predstavio je šest srpskih strateških ciljeva: 1. razdvajanje srpskog naroda od druge dvije nacionalne zajednice, 2. uspostavljanje koridora između Semberije i Krajine, 3. eliminiranje Drine kao granice srpskih država, 4. uspostavljanje granice na rijekama Uni i Neretvi, 5. podjela Sarajeva na srpski i muslimanski dio, 6. izlaz Srpske Republike BiH na more. General Mladić se javio za govornicu i doslovno rekao o čemu se radi: „Ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić to objasniti svijetu. To je, ljudi, genocid“ (str. 120). Kako su glavni elementi za realizaciju genocida vojska i policija, detaljno je prikazano kako je Jugoslovenska narodna armija (JNA) transformirana u Srpsku vojsku. Posebno je istaknuta uloga tzv. dobrovoljačkih jedinica koje su, navodno, bile van kontrole regularnih jedinica. Te „paravojne jedinice“ bile su, ustvari, elitne specijalne jedinice i pod potpunom kontrolom JNA i Državne bezbjednosti Srbije.

U četvrtom poglavlju (”Genocid u istočnoj Bosni 1992. – 1993“, str. 135 - 224) detaljno je analiziran način na koji je prove-

den genocid u sedam gradova u istočnoj Bosni: Zvorniku, Vlasenici, Bratuncu, Rogatici, Foči, Višegradu, Srebrenici. U studijama slučaja svakog od ovih gradova analizirani su specifični aspekti genocida koji su komparirani sa sličnim primjerima genocida iz svjetske historije. Veliki broj dokaza nepobitno potvrđuje da su pripreme za agresiju trajale dugo i da je u njima učestvovala većina srpskog stanovništva.

Zatim je slijedila ujednačena metodologija koja ne samo da je bila identična sa načinom na koji je provođen genocid na prostoru cijele Bosne i Hercegovine nego je bila identična i sa drugim slučajevima genocida u historiji. Tokom 1992. i 1993. godine pored zatvaranja, mučenja i ubijanja Bošnjaka uništeni su i svi tragovi islamske kulture i civilizacije na okupiranom prostoru. U mikroanalizi genocida u svakom od navedenih gradova posebno su dokazivani pojedini aspekti genocida. Npr. u Zvorniku se posebno izdvaja uloga birokratskog aparata, paravojnih jedinica i pravoslavne crkve u provođenju genocida. U Vlasenici, drugom gradu iz 'studije slučaja', posebno je istaknuta dugotrajna priprema i korištenje svih raspoloživih resursa. Opća karakteristika svih genocida su koncentracioni logori. U slučaju Vlasenice pored mučenja i patnji žrtava naglašena je psihologija zločinaca, kao što je slučaj tamošnjeg zapovjednika Logora ratnog zločinca Dragana Nikolića Jenkija.

U primjeru genocida u Bratuncu pokazana je uloga zvaničnog Beograda u podsticanju i naoružavanju bosanskih Srba. Na primjeru ratnog zločinca Momira Deronjića prikazana je uloga lokalnih srpskih intelektualaca u provođenju genocida. Njegovo suđenje i pogodba sa Tužilaštvom ICTY pokazala je i međunarodnu dimenziju genocida. I pored njegove kristalno jasne ulo-

ge u zločinima genocida u istočnoj Bosni, Tužilaštvo ICTY ga je optužilo samo za masakr u selu Glogova, negirajući time da se genocid uopće desio u ovom gradu. U Rogatici su se Bošnjaci, naivno vjerujući svojim dojučerašnjim komšijama, dobrovoljno predali u zatočeništvo. Pitanje zašto su to uradili nakon bolnog iskustva iz Drugog svjetskog rata ostalo je bez odgovora. Autorica sugerira da je razlog možda u nametnutom mitu o bratstvu i jedinstvu. U 'studiji slučaja' Rogatice, između ostalih, posebno se izdvajaju primjeri 'spasilaca'. Potrebno je istaći da je na prostoru cijele Bosne i Hercegovine bilo građana srpske nacionalnosti koji su spašavali svoje komšije. Ipak, takvih slučajeva bilo je vrlo malo i uglavnom se radilo o ličnim primjerima. Nažalost, vrlo često su i spasioci dijelili sudbinu žrtve.

Da se nijedan od segmenata genocidnog procesa ne može posmatrati odvojeno, pokazuju primjeri organiziranog silovanja Bošnjakinja u Foči. Silovanje je bilo dio genocidne kampanje koja se provodila na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, a da je bilo organizirano u srpskom političkom i vojnom vrhu, pokazala su i neka priznanja krivice. Nažalost, ICTY je napravio pravni presedan i zločin silovanja u Ruandi osudio kao zločin genocida, a u slučaju Foče silovanje je ocijenjeno kao zločin protiv čovječnosti.

Genocid u Višegradu karakterističan je po tome što se radilo o stravičnim zločinima koji su vršeni javno. Žrtve su ubijane na ulicama, masakrirane na mostovima, u mahalama, žive spaljivane u svojim porodičnim kućama.

Na primjeru Srebrenice jasno je pokazano da su događaji iz jula 1995. samo kulminacija onoga što je počelo u aprilu 1992. godine. Namjerno i plansko izgladnjivanje tamošnjeg stanovništva i nametanje nehu-

manih uvjeta života iskoristilo se u genocidne svrhe. Mnogi preživjeli Srebreničani tvrde, kako su doslovno rekli autorici u intervjuima koje je radila s njima, da im je osjećaj gladi bio gori od straha od granate ili snajperskog metka.

U posljednjem, petom poglavlju ("Osmi faza genocida – poricanje", str. 225 – 266) obrađuje se posljednja faza genocida – njegovo poricanje. Nakon počinjenog zločina nastupa osporavanje i negiranje istog. Prema reakcijama na genocid postoje tri kategorije: spasioci, izvršioci i posmatrači. Svaka od njih je posebno obrađena u ovoj knjizi. Posebno su zanimljivi navedeni primjeri svjedočenja pred ICTY-om.

Dr. Bećirević je pokazala da je genocid na prostoru Bosne i Hercegovine bio planiran, koordinirano izveden sa jasnom namjerom u srpskom političkom i vojnom vrhu u Beogradu. Genocidne namjere agresora ostale su iste sve vrijeme rata, a zločini genocida iz jula 1995. godine u Srebrenici bili su samo kulminacija procesa koji je počeo još u aprilu 1992. godine.

Sljedeći zaključak koji se nameće i nad kojim bismo se trebali ozbiljno zamisliti jeste da je negiranje genocida gotovo po pravilu siguran znak da narod u čije ime je počinjen zločin genocida nije prošao fazu osvještenja, te da postoji opasnost da se genocid ponovi ■

Saladin Kovačević

Ulf Brunnbauer, *"Die sozialistische Lebensweise." Ideologie, Gesellschaft, Familie und Politik in Bulgarien (1944-1989)*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2007, 768 str.

Knjiga čiji naslov u prijevodu glasi "Socijalistički način života. Ideologija, društvo, obitelj i politika u Bugarskoj (1944-1989)" predstavlja djelo kojim je Ulf Brunnbauer stekao zvanje habilitiranog doktora znanosti unutar njemačkog govornog akademskog miljea. Primarna intencija autora je bila da napiše historiju društva u Bugarskoj za vrijeme socijalizma. Pri tome mu kao temeljni koncept služi tzv. socijalistički način života. Glavna pitanja su definicija socijalističkog načina života, način njegova ostvarivanja, kao i rezultati njegove implementacije u svakodnevnom životu "običnih" građana. Autorova pozornost pri tome se fokusira na objašnjenje zbog čega se ideja o socijalističkom načinu života mijenjala tijekom socijalističkog razdoblja.

Brunnbauerovo shvaćanje biti socijalističkog načina života odražava se i u njegovoj dispoziciji rada. Ona se sastoji od triju glavnih dijelova podijeljenih na ukupno deset tematskih poglavlja, koja u svom redosljedu reflektiraju i kronološki razvitak društva kroz prizmu socijalističkog načina života: zamisao-transformacija-intervencija.

Kako autor objašnjava u uvodnom dijelu, takvim postavljanjem znanstvenog predmeta on želi spojiti društvenu i političku historiju. Pri takvom metodološkom pristupu koji nastoji sintetizirati dvije do sada samo separatno analizirane sfere društvene realnosti, politička sfera zadobiva nešto drugačiji značaj. Naime, za razliku